

УДК 811.161.2'28'373.2:004]:378.016.011.3-051

**ЦИФРОВІ РЕСУРСИ
ЛАБОРАТОРІЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЧНИХ ТА ОНОМАСТИЧНИХ СТУДІЙ
У ЛІНГВІСТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ**

Оксана Костів

*Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра української мови імені професора Івана Ковалика
вул. Університетська, 1, кімн. 234, 79000, Львів, Україна
тел.: 032 239 47 17
ел. пошта: oksana.kostiv@lnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1878-2675>*

У статті досліджено роль цифрових ресурсів, зокрема наукових цифрових архівів, у процесі професійної підготовки вчителів-філологів. Обґрунтовано, що функціонування мови як динамічної системи визначається взаємодією літературних і діалектних компонентів, що є фундаментальним атрибутом суспільного буття та історико-культурного досвіду. Особливу увагу присвячено законодавчому підґрунтя – Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019), який уперше на державному рівні закріпив статус діалектних форм.

Центральним об'єктом аналізу є діяльність Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – Лабораторія). Авторка детально описує архів Лабораторії, що охоплює матеріали за 2015–2025 роки: понад 520 годин аудіо- та 85 годин відеозаписів, а також унікальні оцифровані записи 1950–1970-х років, зібрані відомими мовознавцями. Матеріали репрезентують широкую географію: від східних регіонів України до українських етнічних територій у Польщі та зон, що зазнали руйнівного впливу внаслідок воєнних дій.

Висвітлено практичне значення діалектологічно-ономастичної практики для формування професійних компетентностей студентів. Робота в польових умовах сприяє трансформації теоретичних знань у практичні навички збору й аналізу живого мовлення, а також допомагає долати стереотипи про «меншовартість» діалектів. Розглянуто інноваційні методи опрацювання даних: створення інтерактивних звукових мап, використання сервісів Google Maps для фіксації мікротопонімів та розробку корпусів діалектного мовлення.

Доведено, що цифровізація діалектного матеріалу має не лише наукове значення для синхронних і діахронних студій, а й важливу суспільну місію – збереження нематеріальної культурної спадщини та спростування антиукраїнських наративів щодо мовної ситуації в окупованих регіонах. Архівні дані Лабораторії визначено як перспективну базу для кваліфікаційних робіт та розробки новітніх навчальних матеріалів.

Ключові слова: українська діалектологія, цифровізація, Лабораторія діалектологічних та ономастичних студій, діалектологічно-ономастична практика, інтерактивні карти, мікротопоніми, професійна підготовка вчителів-філологів, діалектні записи.

DOI:

Формулювання проблеми. Функціонування живої мови як динамічної системи визначається діалектною диференціацією та органічною інтеграцією кодифікованих (літературних) і розмовних компонентів. Мова постає фундаментальним атрибутом суспільного буття та акумулятором історико-культурного досвіду, забезпечуючи етнонаціональну ідентифікацію як окремого суб'єкта, так і народу загалом.

Академічне вивчення та викладання діалектології в системі вищої освіти сприяє збереженню лінгвокультурного континууму та формуванню у здобувачів вищої освіти рефлексивного ставлення до діалектних форм як свідчення генетичної

єдності й функціональної варіативності мови. Зростання наукового інтересу до територіальних діалектів зумовлена змінами у суспільній свідомості: переходом від сприйняття говірок як реліктових і деструктивних явищ до їх інтерпретації як важливого ресурсу, що забезпечує збагачення української літературної мови.

Важливим стимулом до розширення діалектологічних студій, запровадження нових освітніх програм, збільшення кількості годин на вивчення діалектології в закладах вищої освіти стало ухвалення у 2019 році Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». У цьому законі в статті третій зазначено серед завдань – захист державного статусу української мови, підтримка української мови через сприяння популяризації діалектів і говірок української мови та їх збереженню [7]. І хоч особливості функціонування національної мови на різних територіях її поширення, варіативність реалізації її базових рис на всіх рівнях, виділення мовних просторових конструкцій та їхніх меж віддавна перебувало в полі зору дослідників, саме в цьому законі вперше в історії української мови на законодавчому рівні закріплено статус її діалектних форм.

Збереження і примноження актуального мовного матеріалу (записів усного мовлення), оцифрованого й доступного для опрацювання за допомогою різних програмних засобів або застосунків, матиме інноваційне значення для сучасної української науки. Зокрема, важливою є фіксація діалектних матеріалів, які представляють мовлення носіїв так званих редукованих говірок, тобто мешканців чи вихідців із тих територій (ареалів), які зазнали руйнівного впливу внаслідок дії політичних, воєнних, техногенних та інших факторів. Йдеться як про українські говірки в межах політичних кордонів сучасної України (говірки Чорнобильської зони; говірки тимчасово окупованих територій України), так і поза ними (говірки Лемківщини, Берестейщини, анклавів компактного проживання українців на території країн Західної Європи, Північної та Південної Америки).

Практичною реалізацією діалектологічної компетентності у навчанні філологів можемо вважати діалектологічно-ономастичну практику. Адже саме безпосередня робота з носіями мови сприяє перетворенню теоретичних знань з діалектології у практичні навички.

Мета практики – сформувати професійні уміння і навички для ухвалення самостійних рішень під час роботи в реальних умовах, виховати потребу систематично формувати професійні компетентності та навички і творчо застосовувати їх у практичній діяльності, закріпити знання із української діалектології, зібрати діалектні й ономастичні матеріали. Це дасть змогу ввести в науковий обіг новий фактичний матеріал, суттєво сприятиме поглибленню лексикологічних, семасіологічних, етимологічних та інших досліджень української мови [9].

Діалектологічно-ономастична практика – це незамінний етап підготовки фахівців ОП В11.01 Філологія (Українська мова та література) та ОП А4.01 Середня освіта (Українська мова і література). Вона дозволяє студентам набути практичних навичок збору, аналізу та систематизації діалектного матеріалу, а також глибше зрозуміти особливості функціонування мови в різних регіонах. Під час її проведення студенти – майбутні вчителі, повинні поглибити свої знання з української діалектології та ономастики, ознайомитися з конкретними говорами і говірками української мови, з'ясувати їхні фонетичні, морфологічні, синтаксичні та лексичні особливості, аналізувати мікротопоніми. Діалектологічно-ономастична

практика дає студентам перші навички роботи в польових умовах, прищеплює їм знання та вміння, потрібні для майбутньої педагогічної і наукової діяльності.

Записи діалектного мовлення є надійним джерелом для вивчення української діалектології, історії української мови, особливо важливим це є для майбутнього вчителя української мови та літератури в закладах загальної середньої освіти.

Процес безпосередньої практичної роботи розпочинається під час вивчення української діалектології, а також сучасної української літературної мови (лексикології, лексикографії, фонетики та фонології), коли майбутні вчителі української мови і літератури ознайомлюються з наріччями й говорами української мови, фонетикою, лексикою української мови, лінгвістичною географією, діалектографією і текстологією, з'ясовують функціонування онімів у говірковому мовленні, знайомляться з укладеними діалектологічними атласами, навчаються аналізувати аудіо- та відеозаписи, передавати діалектні тексти фонетичною транскрипцією, досліджують художні тексти.

«Знання діалектного членування українського мовного простору, розуміння історії його досліджень, умінь виокремлювати діалектні риси різних рівнів допомагає вчителю школи чи викладачеві вищого навчального закладу формувати позитивне ставлення до діалектів, навчати методів їх опису, стимулювати в учнів (студентів) бажання досліджувати власне діалектне оточення, що в підсумку є запорукою підвищення загального рівня усної й писемної культури. Філолог-україніст, застосовуючи знання з діалектології, може й повинен зламати ще подекуди популярний стереотип про “нижче”, “некультурне”, “меншовартісне” діалектне мовлення. На заняттях з української мови та літератури, на факультативах чи в наукових гуртках учні (студенти) мають навчитися розуміти взаємовплив діалектів і літературної мови, керувати власним мовленням відповідно до умов і ситуації спілкування, обирати потрібні виражальні засоби, пояснювати діалектні явища місцевої говірки, усвідомлювати мовотворчі процеси в цілому» [2 : 34].

Студенти-україністи вищих навчальних закладів у межах діалектологічної практики здійснюють збір діалектного матеріалу, використовуючи експедиційний метод. Таку роботу можна проводити у виїзному форматі або за місцем проживання. Діалектологічна практика дає студентам перші навички роботи в польових умовах, прищеплює знання та вміння, потрібні для майбутньої педагогічної і наукової діяльності.

У результаті проведення діалектологічної практики створено архів Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій – науково-дослідного і навчально-методичного підрозділу філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Лабораторія створена у квітні 2023 року з метою цифровізації та збереження діалектного та мікротопонімного матеріалу.

Мета Лабораторії – забезпечення комплексного дослідження говорів української мови з урахуванням сучасних можливостей автоматизованої роботи із текстовим матеріалом. Це збереження і накопичення живого усного мовлення (аудіо- та відеотекстів), що матиме інноваційне значення для праць із синхронної та діахронної діалектології та лінгвістичної географії. Завданням Лабораторії також є збір онімного фактажу, що дасть можливість розвивати ономастичну лексикографію та онімну ареалогію.

Використання цифрових технологій докорінно змінює процес фіксації

та опрацювання діалектного матеріалу. Це дає можливість підвищити якість записів діалектного мовлення, морфотактики, інтонування та побудови фрази, опрацьовувати великі масиви даних, що дозволяє фіксувати лексичні відтінки навіть у межах одного регіону та вивчати ідіолекти окремих говірок, використовувати аудіо- та відеотексти для фіксації мови в її природному звучанні, що має ключове значення для синхронної та діахронної діалектології.

Широкомасштабна агресія з боку РФ проти нашої суверенної держави, фактичний геноцид українців призводить до незворотних змін у системі багатьох говірок. Саме тому діалектні записи із територій, які зазнали руйнівного впливу внаслідок російської агресії, вирізняються актуальністю. Діалектні тексти репрезентують збереження і поширення української мови на суцільній території. Зокрема, у вже зібраних діалектних матеріалах є група текстів (аудіо- та відео-) із територій Луганщини, Донеччини та Харківщини, які репрезентують саме українські діалектні риси як на мовному, так і на ментальному рівні. Важливо зберегти ці записи, а особливо – ввести їх у загальний доступ, щоб поширювати правду, а також нівелювати російські наративи про неналежність цих областей до території України.

Важливими є фіксація мікротопонімів – власних назв малих географічних об'єктів локального значення, які зазвичай побутують у межах населеного пункту, відомі його мешканцям, відображають мовні особливості говірки (на фонетичному, словотвірному, лексичному, морфологічному рівнях) та позамовні (географічне середовище, історичні та соціальні події, вірування) особливості. Мінливість – одна з основних ознак мікротопонімів, тому важливо фіксувати й збирати ці назви, зберігати їх у цифровій базі даних, що уможливить використання мікротопонімів як джерела дослідження не лише для мовознавчих, краєзнавчих, історичних, географічних, соціальних студій, але й для кроссекторальних – соціолінгвістичних, етнолінгвістичних, етнокультурних, лінгвогеографічних, лінгвостратиграфічних. Оцифрування друкованих, аудіо- та відеоматеріалів, сприятиме збереженню нематеріальної культурної спадщини українського народу – мікротопонімів та зразків діалектного мовлення.

Мета статті полягає у висвітленні ролі цифрових ресурсів, інтеграції наукових цифрових архівів в освітній процес, що забезпечує якісно новий рівень підготовки вчителів-україністів, які навчаються на ОП В11.01 Філологія (Українська мова та література) та ОП А4.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Актуальність дослідження. Використання інноваційних методів у процесі вивчення діалектології – особливість сучасного освітнього процесу. Новітні можливості, які відкриваються в результаті залучення до навчальної роботи досягнень технічного прогресу, скорочують шлях від первинного збору матеріалу до презентації його в навчальній аудиторії, а також сприяють креативності в самостійній роботі студентів, виробленню навичок до проведення власних наукових досліджень і керівництва пошуковою роботою, що є важливою складовою ґрунтовної професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога [8 : 257].

Цифровізація діалектного матеріалу, створення інтерактивних мап, освітнє застосування інтерактивних і звукових карт – одне з провідних завдань сучасної української діалектології. Адже інтерактивна мапа дозволяє миттєво отримувати доступ до аудіофайлу, його транскрипції та фотографій об'єктів.

Так, науковці Ужгородського університету (фахівці філологічного факультету

і факультету інформаційних технологій) з метою популяризації діалектологічних студій створили інтерактивну карту українських діалектів (<https://dialectmap.org/>). Проєкт акумулював понад 29 тисяч діалектизмів. Система побудована так, щоб забезпечити максимальну інформативність для кожного введенного слова. Основний функціонал сайту dialectmap.org включає: інтерактивну навігацію, адже користувач може досліджувати карту України, вибираючи конкретні регіони для перегляду характерних для них мовних одиниць; діалектний словник – потужний інструмент пошуку, кожен запис якого уміщує власне діалектизм, його фонетичну транскрипцію, літературний відповідник та вказівку на територію поширення. Окрім цього, зареєстровані користувачі мають можливість додавати власні слова, що робить карту «живим» організмом, який постійно оновлюється.

Крім суто наукової мети – фіксації архаїчних діалектів, проєкт має важливе суспільне значення. За словами розробників, він слугує засобом нейтралізації шкідливих політтехнологій, що базуються на мовному питанні, демонструючи природну цілісність та різноманіття українського мовного масиву. Також проєкт є майданчиком для реалізації дуальної освіти, де студенти-філологи та програмісти працюють над реальним продуктом, що поєднує навчальний процес із науковими розробками [13].

У 2014 році в Луцьку студентка Інституту філології та журналістики Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки Ірина Дружук під керівництвом доктора філологічних наук, професора Г. Аркушина створила мультимедійний проєкт «Фонокарта західнополіського говору та суміжжя» на основі записів, які зібрали науковці Західнополіського ономастико-діалектологічного центру та студенти факультету філології та журналістики СНУ ім. Лесі Українки. Записи було паспортизовано та систематизовано за географічним принципом. Цей електронний ресурс дозволив за допомогою гіперпосилань переглядати діалектні матеріали окремо за областями, де позначено кожен населений пункт, у якому зроблено запис. Для створення фонокарти використано записи із території Волинської, Рівненської, Львівської, Тернопільської, Хмельницької областей України, брестської області республіки білорусь та з Підляшшя (Республіка Польща). У 2023 році розроблено першу інтерактивну звукову карту, яка демонструє зміну наголошеного [e] > [a] у південно-західній частині Волинського Полісся – володимирському ареалі, тобто говірках на 50–70 км на південь від м. Володимира Волинської області [3]. Також на основі діалектних записів створено інтерактивну звукову карту із залученням технологій CSS, HTML, JavaScript і бібліотеки React [6].

Інтерактивні карти можуть бути допоміжним елементом для вивчення діалектології в закладах вищої освіти, адже створення таких мап сприятиме дослідницькій роботі, означатиме перехід від статичного опису мови до динамічного аналізу, що дозволить студентам побачити мову як живий організм. Так, Д. Марєєв описує освітнє застосування інтерактивних і звукових карт для навчання майбутніх філологів [11; 12], акцентуючи на тому, що використання автоматизованих процедур збирання даних дасть змогу працювати з великими обсягами інформації та виявляти тенденції розвитку діалектних систем [12 : 674].

Інтерактивні карти можуть бути базою для фіксації мікротопонімів – малих географічних об'єктів. Спробу окреслити методику створення таких карт на основі застосунку Google Maps уперше зробила Н. Сокіл-Клепар [15], подавши також

на сайті Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій зразок такої мапи [10]. Дослідниця зазначає значущість інтерактивних карт, які посилюють відчуття реальності, а також подає низку дій для створення такої мапи (формування питальника, збір матеріалу, картографування, називання карти, інтерпретування мікротопонімного матеріалу). Методику створення таких карт дослідниця реалізує під час проведення занять зі студентами ОП А4.01 Середня освіта (Українська мова і література).

На основі застосунку Google Maps інтерактивну карту мікротопонімів села Великі Дідушичі Стрийського району Львівської області створили та репрезентували Л. Сегін та Л. Тищенко [14]. Автори подають у дослідженні адресу інтерактивної карти мікротопонімів села Великі Дідушичі, наголошуючи, що представлена мапа мікротопонімів (https://www.google.com/maps/d/edit?mid=18fDoLsS9Y2dBZvqoyUN6TI6_zeltu78&usp=sharing), – це фактично поєднання ономастичного атласу й онлайн-словника з проведеним семасіологічним, структурним, етимологічним аналізом твірних основ та нелінгвістичною інформацією [14 : 91].

Студенти Національного університету «Києво-Могилянська академія» під керівництвом Л. Дикої разом зі співробітниками Єнського університету ім. Фрідріха Шіллера з 2022 року працюють над створенням Корпусу українських діалектів – бази даних, що представляє діалектне мовлення з різних регіонів України у звуковій і транскрибованій формах. Джерельна база – понад 500 годин аудіозаписів діалектного мовлення, які зробили студенти упродовж діалектологічної практики різних років. Тексти подані в орфографічному записі зі збереженням особливостей вимови, важливим також є розроблення інструментів для автоматичної розробки діалектного матеріалу [4].

Отже, сучасні інформаційні технології та цифрові ресурси дають широкі можливості для застосування в діалектологічних студіях: від оцифрування вже наявних діалектних записів до створення корпусу діалектних текстів української мови, від розширення діапазону використовуваних технічних засобів під час польових досліджень до функціонування інтерактивного підручника з діалектології.

Виклад основного матеріалу. Ґрунтовна комплексна характеристика особливостей діалектного мовлення носіїв різних говорів формує повнішу картину діалектного ландшафту, сприяє практичному застосуванню набутих знань. Діалектологічні дослідження у Львівському національному університеті – це передусім матеріали студентських діалектологічних (діалектологічно-ономастичних) практик, більшість яких є в цифровому форматі у складі архіву Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій.

Архівний матеріал – це аудіо-, відеозаписи діалектного мовлення з усіх регіонів поширення українських говорів та добірки мікротопонімів, які зібрали, зафіксували та уклали студенти філологічного факультету впродовж 2015–2025 років. Відеозаписи частково представлені на YouTube-каналі Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій Львівського національного університету імені Івана Франка [16], засновником та модератором якого є авторка статті.

З метою популяризації відомостей про діалектологічний та ономастичний архів Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій створено офіційну сторінку Лабораторії [10] на порталі Львівського національного університету (<http://labs.lnu.edu.ua/dialect-onomastics/>), а також сторінку в соціальній мережі Facebook (<https://www.facebook.com/profile.php?id=100093455317163>).

Лабораторія діалектологічних та ономастичних студій слугує однією з найкращих практик в інтеграції наукової роботи, навчання та цифрових технологій. Основним завданням Лабораторії, як зазначено вище, є забезпечення комплексного дослідження діалектів української мови з урахуванням сучасних можливостей автоматизованої роботи з текстовим матеріалом.

Функціонально Лабораторія є цифровою базою діалектних текстів і мікротопонімів, які фіксують викладачі та студенти філологічного факультету. Особливої уваги заслуговує мультимодальний підхід: підрозділ активно займається збереженням і нагромадженням діалектного мовлення у форматах аудіо- та відеотекстів. Це має інноваційне значення для праць із синхронної та діахронної діалектології, оскільки фіксує мову в її природному звучанні. Збір діалектного та онімного матеріалу органічно інтегровано в освітній процес, оскільки його здійснюють студенти філологічного факультету під час проходження діалектологічної практики.

Джерельна база архіву Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій охоплює значний масив діалектних матеріалів, зафіксованих під час польових розвідок з 2015 року (розпочато також роботу над оцифруванням діалектних записів (авдіофайлів) періоду 2008–2014 років), які представлені у формі аудіо- та відеофайлів, реєстру мікротопонімів, а також супровідних звітів, фотоматеріалів. На основі діалектних матеріалів створено каталоги, у яких описано метадані (рік, місце запису, дані про інформатора, наявність аудіо-, відеофайлів, реєстру мікротопонімів, фото) [1].

Назви файлів у каталогах зазвичай структуровані за принципом максимальної інформативності для ідентифікації респондента та місця запису. Вони подані в такому форматі: прізвище, ім'я, по батькові інформатора, рік народження та місце народження/проживання, освіта. Крім того, у назвах або супровідних метаданих обов'язково вказують персональні дані (прізвище, ім'я, по батькові) автора запису (студента) та рік фіксації. Тематику файлів часто виносять в окрему колонку, де 1–2 реченнями резюмують основний зміст тексту (наприклад, «Розповідь про депортацію до Сибіру»). Такий підхід дозволяє швидко зорієнтуватися у великих масивах даних без попереднього прослуховування записів.

Загальний обсяг опрацьованого матеріалу охоплює більше ніж 700 папок (одиниць опису), кожна з яких відповідає окремому сеансу запису або населеному пункту. Метадані, а саме розподіл за роками, свідчать про стабільну інтенсивність експедиційної роботи: 2015 рік (36 папок, 36 звітів і транскрибованих текстів, 164 аудіофайли, 2 відеофайли), 2016 рік (26 папок, 26 звітів і транскрибованих текстів, 26 аудіозаписів, 8 відеофайлів), 2017 рік (76 папок, 72 звіти і транскрибовані тексти, 76 аудіозаписів, 8 відеофайлів та 4 одиниці з мікротопонімами), 2018 рік (84 папки, 84 звіти і транскрибовані тексти, 84 аудіозаписи, 3 відеофайли), 2019 рік (59 папок, 52 звіти і транскрибовані тексти, 57 аудіозаписів, 32 відеофайли та 15 одиниць з мікротопонімами), 2020 рік (46 папок, 46 звітів і транскрибованих текстів, 46 аудіозаписів, 1 відеофайл), 2021 рік (81 папка, 76 звітів і транскрибованих текстів, 79 аудіозаписів, 45 відеофайлів та 40 записів мікротопонімів), 2022 рік (94 папки, 84 звіти і транскрибовані тексти, 84 аудіозаписи, 64 відеофайли та 55 одиниць з мікротопонімами), 2023 рік (112 папок (сумарно за денною та заочною формами), 111 звітів і транскрибованих текстів, 110 аудіозаписів, 63 відеофайли, мікротопоніми представлені у 105 записах), 2024 рік (24 папки, 23 звіти і транскрибовані тексти,

23 аудіозаписи, 21 відеофайл та 10 записів мікротопонімів), 2025 рік (107 папок, 106 звітів і транскрибованих текстів, 106 аудіозаписів, 102 відеофайли та 103 одиниці з даними про мікротопоніми). Загалом у каталогах обліковано понад 630 звітів і транскрибованих текстів, близько 690 аудіофайлів, понад 340 відеофайлів та близько 330 записів, що містять мікротопонімні дані. Кількість мікротопонімів – близько 10000, адже кожен із записів містить певну кількість назв малих гектографічних об'єктів.

Загалом загальна тривалість аудіозаписів – приблизно 520 годин, обсяг відеофонду становить приблизно 130 годин відеофіксації. Такий обсяг фактичного матеріалу дозволяє стверджувати про високу репрезентативність джерельної бази.

Географічне охоплення діалектного матеріалу є надзвичайно широким, із виразною концентрацією у західному регіоні України. Градація областей за кількістю записів: Львівська (абсолютний лідер за кількістю обстежених пунктів (Стрийський, Самбірський, Львівський, Золочівський, Яворівський, Червоноградський, Дрогобицький, Пустомитівський, Сокальський, Бродівський та ін. райони); Івано-Франківська (Калуський, Коломийський, Надвірнянський, Косівський, Верховинський, Рогатинський, Галицький, Долинський райони); Закарпатська (Мукачівський, Хустський, Берегівський, Ужгородський, Рахівський, Міжгірський райони); Волинська (Камінь-Каширський, Ковельський, Луцький, Володимирський райони); Тернопільська (Тернопільський, Чортківський, Кременецький, Бережанський райони); Рівненська (Рівненський, Сарненський, Вараський, Дубенський райони); Вінницька (Вінницький, Хмельницький, Гайсинський, Жмеринський, Тульчинський райони); Житомирська (Коростенський, Житомирський, Бердичівський райони); Хмельницька (Кам'янець-Подільський, Хмельницький райони). Поодинокі записи представлені у Чернігівській, Черкаській, Полтавській, Одеській, Харківській, Сумській, Київській, Кропивницькій, Херсонській, Донецькій (Волноваський і Краматорський райони, де задокументовані автобіографічні розповіді про життя) і Дніпропетровській областях.

Діалектні записи охоплюють репрезентативний масив матеріалів, зібраних не лише в більшості історико-етнографічних регіонів України, а також у місцях компактного проживання української діаспори в Польщі. Так, у 2017 р. записи було здійснено у Малипольському воєводстві (Горлицький повіт, населений пункт Новиця). Тематика цих матеріалів охоплює спогади про переселення українців, навчання, родину, а також детальні описи календарних свят (Різдво, Йордан, Великдень, Зелені свята, Івана Купала) і традиційних страв. У 2019 році польові дослідження проводили на території Вармінсько-Мазурського воєводства (населений пункт Сілець). Запис містить свідчення переселенця з Ярославського повіту про його життя, родину та історію села. Крім того, у каталозі за 2023 рік згадано про інформаторів, які народилися на території Польщі, проте сам запис матеріалу відбувався вже в Україні (наприклад, у селі Давидів Львівської області).

Отже, географічна структура каталогу 2015–2025 років дозволяє розглядати архівний фонд як цілісну панораму України.

Тематичне наповнення аудіо- та відеозаписів відзначається глибокою деталізацією етнокультурних та історичних процесів ХХ–ХХІ століть. У межах календарної обрядовості зафіксовано не лише загальні описи свят, а й локальні особливості вертепних дійств, ритуальних страв (*кнедлики, начинки, паски*), маїння

хат на Зелені свята, специфіку обряду «проводів», ворожіння на свято Андрія та храмових празників. Сімейна обрядовість представлена багатоетапними описами весілля (*сватання, вінкоплетення, випікання короваю, «брамки», розплітання коси, поправини*), родильних звичаїв (*хрестини, вибір кумів, перше купання немовляти*) та поховально-поминальної етики (*голосіння, поминальні обряди*).

Особливу цінність мають усні свідчення, що охоплюють Голодомор (1932–1933 та 1946–1947 рр.), спогади про німецьку окупацію та другу світову війну, діяльність підпілля ОУН–УПА, трагедію операції «Вісла», депортації до Сибіру та життя в сталінських таборах і поселеннях, життя в умовах переслідувань радянською владою, релігійні утиски та закриття сільських церков, а також наслідки аварії на ЧАЕС. Блок матеріальної культури містить описи традиційних технологій ткацтва сорочок і доріжок, вишивання, обробітку технічних культур (*льону, конопель*), будівництва та освячення хат, толоки, кулінарії (рецепти традиційних страв), виготовлення олії та специфіки колгоспної праці. Значний пласт діалектних матеріалів – народна демонологія (*оповіді про відьом, домовиків, знахарів, містичні випадки*), легенди про походження назв сіл, річок та урочищ (наприклад, *Чортова гора* чи *Святе озеро*), а також фольклорні жанри – від старовинних повстанських пісень до коломийок, притч та загадок.

Важливою складовою архіву даних є детальна фіксація мікротопонімів – назв урочищ, вулиць, річок, полів і частин населених пунктів, що дозволяє реконструювати локальний ономастичний простір досліджуваних регіонів.

Соціодемографічні характеристики респондентів вказують на пріоритетне залучення осіб старшої вікової категорії (переважно 1940–1960-х років народження). Така вибірка є науково обґрунтованою, оскільки саме ця група інформантів є носіями реліктових форм традиційної культури та безпосередніми очевидцями знакових історичних подій ХХ століття. Такий профіль респондентів, зафіксований у джерелах за період 2015–2025 років, дозволяє визначити ключові характеристики носіїв діалектної традиції. Аналіз джерел свідчить, що більшість інформантів належить до старшої вікової групи, що є закономірним для польових досліджень, спрямованих на фіксацію архаїчних пластів мови та побуту. Основний масив респондентів складають особи, народжені у 1930–1950-х роках. Саме ця генерація виступає головним ретранслятором традиційної культури. Найстарші інформанти, чії свідчення зафіксовані в каталогах, народжені у 1924–1926 роках. Вони є безпосередніми свідками подій другої світової війни, Голодомору та міжвоєнного періоду. Молодша генерація (народжені у 1970–1980-х роках та пізніше) представлена менш чисельно, проте записи їхнього мовлення, а також наймолодших респондентів (народжених після 2000 року), важливі для вивчення саме динаміки діалектних змін.

Окрім цього, під час проведення діалектологічно-ономастичної практики у 2025 році студенти оцифрували і створили каталог діалектних записів 1950–70-их років [5]. У каталозі представлені діалектні матеріали з Волинської (с. Тур, с. Білін, с. Повурськ), Рівненської (с. Кутин, с. Привітівка, с. Озери, с. Тинне, с. Борова та інші), Івано-Франківської (Станіславської) (с. Тростянець, с. Бистриця, с. Липа, с. Семаківці, с. Зелене), Львівської (с. Цетуля, с. Соколівка), Закарпатської (с. Крива, с. Рокосово, с. Ізки, с. Лохово), тогочасної Дрогобицької областей (с. Лосинець, с. Орів, с. Волосянка, с. Ямельниця). Збиранням цих матеріалів займалися науковці, аспіранти та студенти-практиканти філологічного факультету

Львівського університету, серед яких відомі сьогодні мовознавці, фольклористи Онишкевич М. Й., Ощипко І. Й., Денисюк І. О., Ковалик І. І., Пура Я. О., Криворучко С. М., Трофимович К. К., Черняк В. С., Кабайда А. В., Захарків О. Ф., Гринчишин Д. Г., Панько Т. І., Булик З. В., Міщенко Л. І.

Носії говорів – переважно люди, народжені наприкінці XIX – на початку XX століття, що робить записи надзвичайно цінними для вивчення архаїчних мовних форм. Зважаючи на тематику записів (назви місяців, речей побуту, одягу, страв, флори, фауни та частин тіла, тексти народних пісень, коломийки, загадки, весільні пісні та веснянки, історія сіл, родинні стосунки та рецепти традиційних страв), дослідження можуть стосуватися динаміки лексичного рівня. Фонетичні, морфологічні, синтаксичні та акцентуаційні риси місцевих говірок, зафіксовані в діалектних записах, можуть бути базою для наукових студій у порівняльному синхронному та діахронному аспектах.

Отже, систематизація зазначених матеріалів дозволяє проводити порівняльні дослідження та реконструювати цілісну картину етнокультурного ландшафту України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Діяльність Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій, фіксація аудіо- та відеотекстів дозволяє зберігати мову в її природному звучанні, що має визначальне значення для синхронної та діахронної діалектології, подальше опрацювання масиву мікротопонімів та онімних даних дозволить детально реконструювати локальний ономастичний простір різних регіонів України. А інтеграція наукової роботи з освітнім процесом через студентські діалектологічно-ономастичні практики зможе забезпечити стабільне поповнення архіву.

Архів діалектних матеріалів Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій може слугувати основою для різних видів робіт. Перспективним напрямом є розвиток сучасних можливостей автоматизованої роботи з текстовим матеріалом на базі вже створених каталогів та метаданих. Передусім у контексті цифровізації та візуалізації даних – перетворення аудіоархіву на сучасний інтерактивний продукт. Також створення у перспективі інтерактивної діалектної карти, де кожна точка – це запис із конкретного населеного пункту з переліком його мовних рис. Адже найбільша цінність інтерактивної карти, на нашу думку, можливість почути і побачити говірку. Натиснувши на точку на карті (конкретний населений пункт), можна прослухати запис автентичної говірки. У процесі створення таких мап студенти можуть самостійно вносити дані, зібрані під час діалектологічних експедицій.

Окрім того, діалектні записи з різних регіонів можуть слугувати джерельними базами для кваліфікаційних робіт студентів бакалаврського та магістерського рівнів, а також базою для розробки навчальних матеріалів, створення завдань, індивідуальних чи групових проєктів для студентів-філологів на основі реальних текстів.

Список використаної літератури

1. Архів діалектного матеріалу Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій. Режим доступу : <http://labs.lnu.edu.ua/dialect-onomastics/dialect-archive/>

2. Глібчук Н., Костів О. Українська діалектологія. Друге видання, виправлене і доповнене. Львів : Магнолія, 2024. 552 с.

3. Говіркове кучро. Режим доступу : <https://sites.google.com/view/fonokartazahpol/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82>
4. Дика Л. Роль студентів у ревіталізації діалектів. *Діалектологічні студії*. 2024. Т. 2 (15). С. 106–118.
5. Діалектні матеріали, зібрані експедиційною групою Львівського університету ім. Івана Франка у 50–70 роках XX ст. Режим доступу : <http://labs.lnu.edu.ua/dialect-onomastics/dialect-archive/>
6. Дружук І. Лінгвістична географія XXI ст.: інтерактивні звукові карти (на прикладі зміни [e] > [a] в західнополіському говорі). *Ad fontes. Джерела діалектологічних студій*. Львів–Варшава, 2023. С. 185–195.
7. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (доступ 2.04.2024).
8. Костів О. Українська діалектологія у вищій школі: традиції як основа інноваційності. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2024. Вип. 18. С. 250–258.
9. Костів О., Мосур О., Сокіл-Клепар Н. Діалектологічно-ономастична практика. Навчально-методичний посібник. Електронне видання. Для здобувачів II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Львів, 2024. Режим доступу : <https://philology.lnu.edu.ua/course/dialektolohichna-praktyka>
10. Лабораторія діалектологічних та ономастичних студій. Режим доступу : <http://labs.lnu.edu.ua/dialect-onomastics/microtoponymic-archive/>
11. Марєєв Д. А. Мобільні технології на заняттях з української діалектології як складник соціокультурної компетентності студентів-словесників. *Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій*. Суми, 2017. С. 88–96.
12. Марєєв Д. А., Міняйло Р. В., Литвиненко Я. О. Особливості використання картографічних матеріалів на заняттях з української діалектології. *Перспективи та інновації науки (Серія : Педагогіка, Серія : Психологія, Серія : Медицина)*. 2025. № 2. С. 674. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/prainnsc_2025_2_62
13. Міца О. В., Шумицька Г. В., Шаркань В. В., Венжинович Н. Ф., Дулишкович Г. І. Інтерактивна карта діалектів як інструмент фахової підготовки студентів філологічних спеціальностей. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Т. 88. № 2. С. 126–138.
14. Сегін Л., Тищенко Л. Інтерактивна карта мікротопонімів села Великі Дідушичі як засіб збереження і дослідження онімів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2024. Т. 102. № 4. С. 85–94.
15. Сокіл-Клепар Н. Мікротопоніми на інтерактивних мапах: спроба презентації. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. 2021. Вип. 1. С. 410–414.
16. YouTube-канал Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій Львівського національного університету імені Івана Франка. Режим доступу : <https://www.youtube.com/channel/UCK8b1-nPhKX67HlPBj3gHgQ>

References

1. Arkhiv dialektnoho materialu Laboratorii dialektolohichnykh ta onomastychnykh studii. Rezhym dostupu : <http://labs.lnu.edu.ua/dialect-onomastics/dialect-archive/>
2. Hlibchuk N., Kostiv O. Ukrainska dialektolohiia. Druhe vydannia, vypravlene i dopovnene. Lviv : Mahnoliia, 2024. 552 s.
3. Hovirkove kufro. Rezhym dostupu : <https://sites.google.com/view/fonokartazahpol/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82>
4. Dyka L. Rol studentiv u revitalizatsii dialektiv. *Dialektolohichni studii*. 2024. T. 2 (15). S. 106–118.
5. Dialektni materialy, zibrani ekspedytsiinoiu hrupoiu Lvivskoho universytetu im. Ivana

Franka u 50–70 rokakh XX st. Rezhym dostupu : <http://labs.lnu.edu.ua/dialect-onomastics/dialect-archive/>

6. Druzhuk I. Linhvystychna heohrafiia XXI st.: interaktyvni zvukovi karty (na pryklady zminy [e] >[a] v zakhidnopoliskomu hovori). *Ad fontes. Dzherela dialektolohichnykh studii*. Lviv – Varshava, 2023. S. 185 –195.

7. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi». Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (dostup 2.04.2024).

8. Kostiv O. Ukrainska dialektolohiia u vyschii shkoli: tradytsii yak osnova innovatsiinosti. *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi*. 2024. Vyp. 18. S. 250–258

9. Kostiv O., Mosur O., Sokil-Klepar N. Dialektolohichno-onomastychna praktyka. Navchalno-metodychnyi posibnyk. Elektronne vydannia. Dlia zdobuvachiv II kursu pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity. Lviv, 2024. Rezhym dostupu : <https://philology.lnu.edu.ua/course/dialektolohichna-praktyka>

10. Laboratoriia dialektolohichnykh ta onomastychnykh studii. Rezhym dostupu : <http://labs.lnu.edu.ua/dialect-onomastics/mikrotoponymic-archive/>

11. Marieiev D. A. Mobilni tekhnolohii na zaniattiakh z ukrainskoi dialektolohii yak skladnyk sotsiokulturnoi kompetentnosti studentiv-slovesnykiv. *Formuvannia sotsiokulturnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii*. Sumy, 2017. S. 88 –96.

12. Marieiev D. A., Miniailo R. V., Lytvynenko Ya. O. Osoblyvosti vykorystannia kartohrafichnykh materialiv na zaniattiakh z ukrainskoi dialektolohii. *Perspektyvy ta innovatsii nauky (Seriia : Pedahohika, Seriia : Psykholohiia, Seriia : Medytsyna)*. 2025. № 2. S. 674. Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/prainnsc_2025_2_62

13. Mitsa O. V., Shumytska H. V., Sharkan V. V., Venzhynovych N. F., Dulyshkovych H. I. Interaktyvna karta dialektiv yak instrument fakhovoi pidhotovky studentiv filolohichnykh spetsialnostei. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. 2022. T. 88. № 2. S. 126–138.

14. Sehin L., Tyshchenko L. Interaktyvna karta mikrotoponimiv sela Velyki Didushychi yak zasib zberezhennia i doslidzhennia onimiv. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. 2024. T. 102. №4. S. 85–94.

15. Cokil-Klepar N. Mikrotoponimy na interaktyvnykh mapakh: sprobа prezentatsii. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Filolohiia*. 2021. Vyp. 1. S. 410–414.

16. YouTube-kanali Laboratorii dialektolohichnykh ta onomastychnykh studii Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka. Rezhym dostupu : <https://www.youtube.com/channel/UCK8b1-nPhKX67HIPBJ3gHgQ>

DIGITAL RESOURCES OF THE LABORATORY OF DIALECTOLOGICAL AND ONOMASTIC STUDIES IN THE LINGUISTIC TRAINING OF FUTURE LANGUAGE TEACHERS

Oksana Kostiv

*Ivan Franko National University of Lviv,
Ivan Kovalyk department of Ukrainian language,
1 Universitetska St., room 234, 79000, Lviv, Ukraine
phone: 032 239 47 17
e-mail: oksana.kostiv@lnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1878-2675>*

The article examines the role of digital resources and the integration of scientific digital archives into the professional training process of philology teachers. It is argued that the functioning of language as a dynamic system is determined by the interaction of literary and dialectal components, which is a fundamental attribute

of social life and historical-cultural experience. Particular attention is paid to the legislative basis – the Law of Ukraine «On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language» (2019), which for the first time at the state level enshrined the status of dialectal forms.

The central object of analysis is the activities of the Laboratory of Dialectological and Onomastic Studies at Ivan Franko National University of Lviv. The author provides a detailed description of the Laboratory's archive, which includes materials from 2015–2025: over 520 hours of audio recordings and 85 hours of video recordings, as well as unique digitized recordings from the 1950s–1970s collected by renowned linguists. The materials represent a wide geography: from the western regions of Ukraine to Ukrainian enclaves in Poland and areas affected by destruction as a result of military actions. The practical significance of dialectological-onomastic practice for the formation of students' professional competencies is highlighted. Fieldwork contributes to the transformation of theoretical knowledge into practical skills in collecting and analyzing spoken language, and it also helps to overcome stereotypes about the “inferiority» of dialects. Innovative data processing methods are considered: creating interactive sound maps, using Google Maps services to record microtoponyms, and developing dialectal speech corpora. It has been proven that the digitization of dialectal material not only has scientific significance for synchronic and diachronic studies but also plays an important social role – preserving intangible cultural heritage and refuting anti-Ukrainian narratives regarding the language situation in the occupied regions. The laboratory's archival data has been identified as a promising basis for qualifying papers and the development of new educational materials.

Key words: Ukrainian dialectology, digitalization, Laboratory of Dialectological and Onomastic Studies, dialectological and onomastic practice, interactive maps, microtoponyms, professional training of philology teachers, dialectal recordings.

Стаття надійшла до редакції 09.01.2026

доопрацьована 15.01.2026

прийнята до друку 18.01.2026